

Balázs Imre József

Thury Zsuzsa és az erdélyi magyar irodalom

Thury Zsuzsa (1901–1989) neve sokak számára talán ifjúsági regények budapesti szerzőjeként a legismerősebb. Kevésbé közismertek életművének Erdélyhez kötődő szálai, noha kapcsolathálójában jelen vannak a két világháború közötti erdélyi irodalom legjelentősebb szerzői, és ő maga is publikált szépirodalmi műveket fontos kolozsvári könyvsorozatokban és kiadványokban. Az életmű erdélyi vonatkozásainak összegzése az intézményes kapcsolódás ténye mellett a két világháború közötti erdélyi nőírószerep vizsgálata miatt is külön figyelmet érdemel. A reprezentatív erdélyi íróközösség, a helikoni írótársaság tagnévsorát és a szerzői életutakat tanulmányozva ugyanis kiderül, hogy a névsorban szereplő három író közül ketten (P. Gulácsy Irén és [Szentmihályiné] Szabó Mária) már a húszas évek folyamán, az alapítás után nem sokkal elhagyják Erdélyt, és a magyarországi irodalmi életbe kapcsolódnak be – a helikoni íróközösség egyetlen női tagjaként így Berde Máriát tarthatjuk számon hosszabb távon. Az, hogy a körrel kapcsolatba kerülő további írók hogyan látták ennek az időszaknak az irodalmát, kulturális életét, fontos lehet a korszak alternatív irodalomtörténeteinek megkonstruálásakor. Feltételezhető, hogy e vizsgálódás során olyan részletek és összefüggések kerülhetnek előtérbe, amelyek korábbi összegzések során elkerülték az irodalomtörténetesek figyelmét. Tanulmányomban Thury Zsuzsa pályájának és élettörténetének néhány olyan állomását emelem ki, amelyek egy majdani, részletesebb vizsgálódás során megkerülhetetlen csomópontjai lehetnek egy Thury-pályarajznak.

A Thury Zoltán-szál

Thury Zsuzsa gyerekkori eszmélkedését, később pedig írói-újságírói pályáját is jelentős mértékben befolyásolja édesapja, Thury Zoltán személyisége, majd korai halála. Az apa 1870-ben Kolozsváron született, iskolái nagy részét is itt végezte, az 1890-es évek elején pedig kolozsvári újságok munkatársaként dolgozott, többek közt Petelei István *Kolozsvárjánál*. Későbbi életútja ugyan eltávolodik Erdélytől, budapesti, pécsi, szegedi, müncheni állomásokkal válik a magyar rövidpróza és publicisztika ismert alakítójává,¹ de a családi gyökerek megmaradnak, és felnőtt élete során majd lányának, Thury Zsuzsának is belépőt jelent az erdélyi irodalom intézményrendszerébe a családi-apai kötődés.

Az, hogy az apai örökség és a korai árvaság milyen hatással volt Thury Zsuzsa életútjára, az író több könyvéből is kiderül, ezek közül az alábbiakban leginkább az *Ördögtánc*,² valamint

Balázs Imre József (1976) – irodalomtörténész, PhD, egyetemi docens, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, imre.balazs@ubbcluj.ro

¹ Rejtő István: *Thury Zoltán*. Bp. 1963. 26–129.

² Thury Zsuzsa: *Ördögtánc*. Bp. 1961. (A továbbiakban: ThZsÖ)

a *Barátok és ellenfelek*³ című, nyíltan önéletrajzi jellegű munkákra támaszkodom. Thury Zsuzsa Budapesten született 1901-ben, Thury Zoltán negyedik gyermekeként. Amikor a tüdőbajban szenvedő apa harminchat évesen, 1906-ban meghalt, a legkisebb gyermeke csupán négyéves volt, a legnagyobbik pedig, Lajos, tízéves. (Utóbb ő is írói, újságírói pályára lépett.) Az író apa emléke, a gyerekek által megtapasztalt habitusa illetve a róla szóló történetek meghatározták sajátos, sok tekintetben lázadó felfogásukat, ugyanakkor bizonyos helyzetekben kulcsfontosságúnak bizonyult számukra a már halott apa befolyása. Anyagiak tekintetében a család megszervezte az apa bohém életvitelét majd halálát, a családi-rokoni szálak, illetve az apa értelmiségi presztízse mégis átsegítette a Thury-gyerekeket néhány, iskoláztatást és pályakezdést érintő nehézségen. A kiindulópontot később a Thury Zsuzsa-könyvek mindannyiszor ugyanabban a szellemben foglalják össze: „Mi apánk emlékének fényében nőttünk fel. A szemünkben legendás alak volt, tiszta, nagylelkű, minden leírt sora igaz, éppen ezért szerencsétlen ember és mellőzött író. A legendát anyánk szötte köréje, s hogy ennek a nagyon fiatal férfinak gyöngéi is lehettek, vagy hogy például osztályt ismételt, ezekből a levelekből [Thury Zoltán Kovács Dezsőnek írt leveleiből] tudtam meg, s lett a legendás alakból hús és vér ember.”⁴

Kovács Dezső személyét, akihez az említett levelek szólnak, külön is érdemes kiemelni, hiszen ő az apa írógenerációjához tartozó kolozsvári prózairóként, egykori barátként és kollégiumi társként mintegy összekötő kapocsként említhető a Thury család erdélyi jelenlétében. A harmincas években Kolozsvárra érkező-költöző Thury Zsuzsa számára emlékeket idéz fel az apáról, és saját befolyásával (református kollégiumi igazgató, Erdélyi Irodalmi Társaság alelnöke) ugyancsak egyengetni próbálja az író nő pályakezdését – felolvasni hívja például az Erdélyi Irodalmi Társaságba.⁵ Lévén, hogy ez a kör a korszakban inkább a konzervatív szemléletű irodalom intézményeként működött, Thury Zsuzsa egészséges önironiával jegyzi meg utólag: felolvasott novellája valószínűleg azért részesült jóindulatú tapsban, mert az izguló pályakezdő rendkívül halkán, a közönség számára nem hallható módon olvasta fel írását.

A hasonló pályán mozgó apák/gyermek viszony ismétlődő mintázatai számos elemzésre, tágabb kontextusok felvázolására is lehetőséget nyújthatnának egy bővebb vizsgálódás során. Thury Zsuzsa esetében ráadásul a férfi/nő viszonyrendszerben ez külön is tárgyalható kérdés lenne, hiszen a húszas-harmincas évek kapcsán, amikor Thury a pályáját kezdi, több esetben is visszaigazolódik, hogy a magyar modernség írónőszerepei valamiképpen ugyancsak a művészi, értelmiségi közegben aktív férfiak oldalán bontakoznak ki.⁶ Jelen kutatás szempontjából azt a szerző által is reflektált vonatkozást érdemes kiemelnünk és szem előtt tartanunk, hogy az irodalmi mezőbe való belépés pillanatában az apa személye és emléke nyitja meg az ajtókat: „A kolozsvári író társadalommal hamarosan megismerkedtem, jó ajánlólevelem volt: az apám.”⁷ Ez az eseménysor 1930-ban zajlik, amikor a munkát kereső Thury Zsuzsát a kolozsvári Ellenzékhez hívják-ajánlják be újságíróként. Az „ajánlólevél” természetesen a kezdetek megkönnyítése szempontjából értelmezendő elsősorban. Azt feltételezhetjük ugyanis, hogy a

³ Thury Zsuzsa: *Barátok és ellenfelek*. Bp. 1979. (A továbbiakban: ThZsB)

⁴ ThZsB 52–53.

⁵ Uo. 53.

⁶ Borgos Anna: *Portrék a Másikról. Alkotónők és alkotótársak a múlt századelőn*. Bp. 2007; Földes Györgyi: *Akit „nem látni az erdőben”. Avantgárd nőírók nemzetközi és magyar kontextusban*. Bp. 2021.

⁷ ThZsB 133.

Kolozsváron töltött további öt-hat év során Thury Zsuzsa egyre inkább saját jogon, saját írásai révén érdemeli ki a helyi olvasóközönség és az íróársak figyelmét.

Az önéletrajzi könyvekben számos olyan vonatkozás jelenik meg, ahol Kosztolányi Dezsővel,⁸ Kodály Zoltánnal,⁹ Szentimrei Jenővel¹⁰ és másokkal való kapcsolatfelvételt könyvnyit meg az apára történő hivatkozás. A könyvekből az is kirajzolódik viszont, hogy ezt sok esetben az újságírói bennfentesség, exkluzív információkhoz való hozzáférés professzionális eszközeként is működésbe lendíti a szerző. Tudatos, saját értékeit ismerő, reflexív szerzőként, újságíróként gondolhatunk tehát Thury Zsuzsára korabeli és utólagos írásai alapján egyaránt.

Az Ellenzék újságírója

Felnőtt életét Thury Zsuzsa (hosszas tüdőszanatóriumi kezelésekkal párhuzamosan) novelláírással, újságírói közreműködésekkel kezdi Budapesten. Főként a Pesti Naplónak dolgozik, 1927-ben pedig *Schmitt Terka* címmel önálló prózakötete is megjelenik Debrecenben, iskolaéveinek fontos városában. Ugyancsak 1927-ben életútja szempontjából még inkább döntő időszak kezdődik: Párizsba utazik a Pesti Naplóval egyazon cégcsoporthoz tartozó Est ösztöndíjával,¹¹ másfél évet tölt ott, cikkeket, novellákat küld haza, ismerkedik a párizsi életformák rétegzettségével, és elmélyül a kapcsolata egy már korábban, szanatóriumi kezelése során megismert orvossal, aki hamarosan Kolozsváron telepszik le, és ott kezdi el orvosi praxisát.

Amikor tehát 1930-ban a Párizsból hazatért, állást kereső Thury a kolozsvári Ellenzéktől kap ajánlatot, többszörös a motiváció, hogy elfogadjon a felajánlott munkát. Az apai-rokoni szálak mellett ez az időszak kapcsolja be őt szerzőként döntő módon az erdélyi magyar irodalom intézményhálózatába. Őt és fél esztendő dolgozik az Ellenzéknél, némi bonyodalmak után férjhez is megy T. Vilmoshoz, a pályakezdő orvoshoz. 1936-ban válik el és költözik vissza Budapestre.

Az Ellenzéknél folytatott munkájának alapos, kulisszák mögé belátást engedő krónikája a *Barátok és ellenfelek* című kötet. A könyvben megelevenednek a szerkesztéségi munka konkrétumai, a munkaszervezés módozatai. A „fiatal újságíró” helyzete mintegy előhívja a lap munkatársaiából a szakma műhelytitkait átadni kívánó beszédpozíciót és szerepet. Az önéletrajzi könyv ezt a beavattatást szerkezeté is változtatja, így fokozatosan rajzolódik ki a kolozsvári interetnikus viszonyok, sajtó számára „kényes” témák, a különböző kolozsvári értelmiségi csoportok és az azok közötti korlátozott átjárási lehetőségek. Thury Zsuzsa számára a színházi-zenei élet, a bohém újságírói körök, az íróársaságok, a mondén hírességek világa, az orvosi közeg egyaránt megnyílik valamelyest a városban töltött közel hat év alatt. Közben pedig kirajzolódik egy saját írói-újságírói karrier útvonala is, művészportré-sorozattal az Ellenzékben, antológiaszerepléssel és önálló Erdélyi Szépművészeti Céh-kötettel, a kolozsvári színpadon bemutatott darabbal. Ezekre az alábbiakban részletesebben is kitérek.

Jelentéses lehet azonban kirajzolni azt a viszonyrendszert is, amelyben Magyarországon szocializálódott, ebben az időben az újságírói és írói lét határán billegő Thury Zsuzsa elhelyezhető

⁸ Uo. 329–330.

⁹ Uo. 248.

¹⁰ Uo. 179.

¹¹ ThZsB 16; Thury Zsuzsa: *Emlékeim, otthonaim*. Budapest XV(1977). 9. szám. 15.

Kolozsvár irodalmi életében. A távolról nézett erdélyi irodalom valamelyest vidéki jellegűnek tűnik még a Budapestről, Párizsból érkező fiatal szerző számára: „én még a magyarországi irodalomban éltem, s ott találtam becsülésre és követésre méltó kortársakat, az erdélyi irodalmat kezdetben elintéztem magamnak mint »vidékit«. Az Újságíró Klubban én kártyaasztalnál ültem, jó messze az írók asztalától. [...] Azért előfordult, hogy valaki karon ragadott, s leültetett az írók közé. Bizonyos napokon öt óra tájt találkoztak fenntartott asztaluknál a klubban, s hét óraker mindenki szedelőzködött; az írók otthon vacsoráztak, az újságírók a klubban.”¹² Létezik tehát átjárás az egymástól több szempontból elválasztott szférák között, de ez az átjárás nem magától értetődő. Az írói helyszínekhez, szereplésekhez is az újságírói munka vagy a magánszféra felől vezet út Thury Zsuzsa számára – az írók közt, mint mondja is, akkoriban újságírónak számít elsősorban.¹³ A marosvécsi várban viszont többször is megfordul (sógornője családjának Marosvécsen van szövődése), Kemény János könyvtárába is bejáratos – ez a magánemberi szál.¹⁴ Az újságírószál egy sikeres riportsorozatban mutatkozik meg leginkább – *Arcképek az erdélyi műhelyekből* a címe.¹⁵ Még tanulságosabb azonban az az esemény, amelyet Thury maga is kiindulópontként tart számon, egyik első fontos kolozsvári ismerkedés-történetképpen. Ezen az epizódon keresztül ugyanis megvilágítható nem csupán az „újságírói”, hanem az „újságírónői” pozíció sajátossága is: „az akkori erdélyi irodalom nagyjai közül elsőnek Nyíró Józseffel ismerkedtem meg. A műveit nem olvastam, annyit tudtam róla, hogy katolikus pap volt, s akkoriban vagy jóval előbb kivált a rendből. Valami női egyesületben – katolikus nők vagy jótékonyági nőegylet, mindegy – előadást tart, s engem szerkesztőm megbízott, hogy írjak róla. [...] Lényegében a fiataloknál elhatalmasodott csokolózási divatot ostorozta.”¹⁶ Az eseményről a nagyvilágban járatos, az előadást túlságosan általánosító-nak és álságosnak tartó Thury kritikus hangvételű cikket ír, amelyik megjelenik az Ellenzékben. Másnap Nyíró felbukkan a szerkesztőségben: „Ki az a Th. Zs.? Állítólag nő írt az előadásáról. [...] Nyíró harsány nevetésekkel megszakítva mondta, hogy fehérnép így még nem látta el a baját, ez igen, ez már egyenes beszéd! Kijött a főszerkesztő is, összegyűlt a szobánkban az egész szerkesztőség, s a búcsúzásnál Nyíró elkapta a fejemet, és férfiasan szájon csókolt.”¹⁷ Az epizód több szinten is értelmezhetővé válik – nyilvánvaló az előadó férficentrikus megközelítése („fehérnép így még nem látta el a baját”), a búcsúzáskor történő csók-gesztus pedig egyfelől önkritikaként is értelmezhető (Nyíró mintegy visszavonja az előadásban hangzotattottakat, vagy demonstrálja, hogy ő maga is megcselekszi, amiről előzőleg elítélően beszélt), másfelől mintegy kinyilvánítja azt a férfidominanciát, amit említettem – visszavágva a „baját ellátó” nőnek.

Több olyan történetet is elmesél könyvében Thury Zsuzsa, ahol hasonló, konfliktuális potenciállal rendelkező helyzetekből alakul ki és mélyül el egy-egy ismeretség. Mindegyiknek a mélyéről kielemezhető valamelyest az a sajátos helyzet és viszonyrendszer is, amelyben egy kezdetben még egyedülálló, fiatal újságíró nő találja magát a harmincas évek Kolozsvárján. Az így kivívott szerzői identitás kapcsán később újabb állomást jelent a férjes asszony státusba való kerülés. Kiharcolt, megszokott függetlenségéhez az új körülmények közt is ragaszkodna, de bizonyos engedményeket kell tennie: „Az 1933-as évfolyamban többször szerepelek mint

¹² ThZsB 133.

¹³ Uo. 130.

¹⁴ Uo. 131.

¹⁵ Uo. 174.

¹⁶ Uo. 75–76.

¹⁷ Uo. 77.

T. Thury Zsuzsa. Férjem sértőnek érezte, hogy nem az ő nevét használom, s mint efféleben járatlan ember, nehezen értette meg, hogy akkor már, tizenkét éves írói működés után, nem változtathatok nevet, s hogy jó név az, apai örökségem. Végül kénytelen voltam elé nagy T betűt illeszteni. Ez zavart.”¹⁸

További szempontot jelenthet a szerző korabeli pozíciójának körülírásakor az az aspektus, amelyik fokozatosan, a harmincas évek második felére nyer egyre erősebb politikai jelentést. Ráadásul ez az időszak, 1936-ra, annak a politikai irányváltásnak az ideje is egyben, amikor az Ellenzék profilja fokozatosan átalakul. Az egyik belső munkatárs a kérdésessé váló identitásréteget sok év után szóvá is teszi: „– Úgy tudom, hogy a maga édesanyja zsidó. Nevettem, ugyan miféle fontosságot tulajdonít ennek Botos János? – Persze hogy zsidó. Hiszen ezt mindenki tudja. S röviddel ezután, ha nem is személyemet érintő, de zsidóprobléma miatt váltam meg az *Ellenzéktől*. Ez azonban már a történetem vége.”¹⁹

A laptól végül egy olyan 1936-os, németországi vonatkozásokat érintő kishír miatt távozik, amely Grois László főszerkesztő szerint hibás politikai érzékre vallott. Ekkoriban házassága már felbomlóban van, végül 1936 márciusában költözik el Kolozsvárról.

Az *Új arcvonal* antológia szerzője

A harmincas évek a hangsúlyok áthelyeződésének időszaka az erdélyi magyar irodalomban. A transzilvanizmus korai, Trianon-traumára reagáló, decentralizációt és önszerveződést, világnézetek feletti együttműködést és összefogást hirdető szakasza elérkezik saját határainhoz és korlátaihoz. Ahogy az 1929–1930-as *Vallani és vállalni* vita mutatta, magán a transzilvanista írotáboron belül is érlelődött egyfajta váltás igénye – a hangsúlyok a jelen társadalmi problémái, a kortárs Erdély értelmezése felé mozdultak el az absztraktabb, szimbolikusabb identitásmegalapozás történeti dimenziói felől. Ugyanakkor joggal mutat rá arra Pomogáts Béla, hogy a harmincas évek elején ennek az új, helikoni íróközösségen belül készülődő változásnak sem minden esetben tud és akar teret biztosítani maga a helikoni intézményrendszer: ez az az időszak, amikor az Erdélyi Szépművés Céh sorra utasítja el Tamási Áron, Kacsó Sándor, Berde Mária regényeit, és Balázs Ferenc vagy Böződi György jelentős, társadalomalakító igényű könyvei is a sorozaton kívül jelennek meg.²⁰

Ez a megújulási lendület összekapcsolódik egy nemzedéki dinamikával is: legmarkánsabb csomópontja ennek a szervezkedésnek talán az 1930-ban létrejövő Erdélyi Fialatok című főszerkesztői lap és a körülötte létrehozott szellemi műhely. E csoportosulás tagjai számára a kisebbségi létezés mint életforma sokkal inkább tekinthető már adottságnak az első transzilvanista generáció helyzetéhez képest, akiknek jellemző módon felnőtt életében hozott törést a határmódosítás. A harmincas évek fiataljai inkább figyelnek az erdélyi magyar társadalom szociális rétegzettségére,²¹ és kevésbé az identitás partikularitásaira összpontosítanak, inkább valamiféle társadalmi változás reménye lebeg a szemük előtt. Egy 1931-es antológia, az *Új arcvonal* válik

¹⁸ Uo. 259.

¹⁹ Uo. 124.

²⁰ Pomogáts Béla: *A transzilvanizmus. Az Erdélyi Helikon Ideológiája*. Bp. 1983. 178.

²¹ Uo. 193.

a fiatal írónemzedék kiemelkedő kiadványává. A „Tizenegyek” 1923-as antológiáját követően ez az első újabb jelentős nemzedéki kísérlet az együttes fellépésre. Ebben a kiadványban *Két fiú* című novellájával szerepel Thury Zsuzsa is, olyan szerzők társaságában, mint Méliusz József, Szemlér Ferenc, Wass Albert, Kováts József, Kovács György, Gagyi László, Kolozsvári Grandpierre Emil vagy a programcikk-igényű esszéket, tanulmányokat publikáló László Dezső és Jancsó Elemér. Őket nevezi Pomogáts Béla több írásában is az erdélyi magyar irodalom második generációjának.²²

Valójában ez a társaság nem volt egységes a kitűzött célokat tekintve: Jancsó Elemér írása egyfajta szociális felelősséget, baloldali értelemben vett elkötelezett irodalmat sürgetett tanulmányában, az antológia szövegei azonban ezt az irányvonalat nem támasztották alá – ezt már Dsida Jenő korabeli ismertetése is jelezte. Dsida, aki nem lát egységes koncepciót az antológia mögött, és szűkszavúan „kellemes olvasmány”-nak nevezi Thury Zsuzsa írását, így jellemzi Jancsó programatikusként szánt cikkét: „Jancsó Elemér az erdélyi irodalom útjairól ír fölényes és leértékelő tanulmányt, sok felvillanó igazsággal, de még több igazságtalansággal. Aktivista nézőpontja irodalmiatlan. A cikk keményen kritizáló hangját, mely az egész könyv irodalmi vélekedését látszik megszólaltatni, az Új Arcvonal belső értékegyüttese egyáltalán nem igazolja.”²³ A harmincas évek folyamán differenciálódó nemzedéki csoportosulások aztán egyre inkább elkülönültek, különböző intézmények, folyóiratok, könyvsorozatok körébe szerveződve – külön-külön inkább megfelelve annak az elvárásnak, amit Dsida támasztott velük szemben az antológiát olvasva.

Mégis fontos észrevenni, hogy Thury Zsuzsa az antológia megjelenésének irodalomtörténeti pillanatában egy új tájékozódás reprezentánsaként kapcsolódik be az erdélyi irodalmi szervezkedésekbe. Novellája²⁴ a városi és falusi világ kapcsolatát, egyben-láttatását kísérel meg, valamiféle megértési igyekezet és megértési folyamat megjelenítésével. A két főhős közül az egyik a városi boltos éltanuló fia, a másik pedig egy falusi tiszteletes lomhább, nehézkesebb észjárású fia – osztálytársak, akik együtt töltik a nyarat a falusi esperesi lakban és környékén. Thury valamiféle szimmetriát hoz létre a műben – mindkét félnek van tanulnivalója a másiktól: noha az éltanuló Laci elméletben és az iskolai, árnyalt tudásformákban, illetve azok kifejezésében egyértelműen Dénes előtt jár, életpasztalokat, érzelmi tapasztalatokat, köznapi dolgokat tekintve Lacinak is van mit tanulnia a falusi nyaralás alatt. A novellában nincsenek nagy drámák – talán csak épp ennek a türelmes, másik iránti odafordulást megmutató folyamatnak a dokumentálása a cél.

Regény az Erdélyi Szépmíves Céh sorozatában: *A Szentpétery-gyerekek*

1931-ben Thury Zsuzsának regénye jelenik meg abban a reprezentatív könyvsorozatban, amelyik ebben az időszakban több más erdélyi szerző számára bizonyul elérhetetlennek: az Erdélyi Szépmíves Céh sorozatában.²⁵ Nyilvánvaló, hogy ahhoz, hogy bekerülhessen a

²² Uo. 196.

²³ Dsida Jenő: *Új Arcvonal. Tizenkilenc fiatal erdélyi író antológiája*. = Uő: *Séta egy csodálatos szigeten*. Buk. 1992. 69.

²⁴ Thury Zsuzsa: *Két fiú*. = *Új arcvonal. Tizenkilenc fiatal erdélyi író antológiája*. Cluj-Kvár 1931. 162–166.

²⁵ Thury Zsuzsa: *A Szentpétery-gyerekek*. Kvár 1931.

sorozatba, a regénynek el kellett érnie azt a színvonalat, amelyet a Céh olykor igen szigorú lektorai és szerkesztői elvártak. Másfelől emlékiratában Thury Zsuzsa nyíltan számol be arról, hogy kötetének kolozsvári megjelenése egy számára szerencsés együttállás eredménye: „A Szépmíves Céh minden hónapban megjelentette egy erdélyi író regényét. A szeptemberi mű Tamási Áron *Czimeresek* című regénye lett volna. Az írótól bizonyos változtatásokat kértek, ő hosszas huzavona után ezeknek minimális részét végrehajtotta, s többre nem volt hajlandó. A regény kiadásától kénytelenek voltak elállni, s helyette csúszott be az én korántsem jelentős írásom. Tamási Áron a Szépmíves Céh körül tömörülő barátaira nem haragudott, de tőlem, igazságtalanul, rossz néven vette, hogy a helyére »tolakodtam.«²⁶ A *Szentpétery-gyerekek*, mint kiderül az emlékiratból, még Párizsban született, három évvel korábban. Némi változtatások után, amelyeket az írónő bátyja, Thury Lajos javasolt, a kézirat az Erdélyi Szépmíves Céh kiadóhivatalába került. Néhány hónappal később jelezte a szerző számára Kovács László, a kiadó szerkesztője, hogy a kötet megjelenhet, a fentebb vázolt körülmények kontextusában. A *Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája* című kiadvány alapján azt is rekonstruálhatjuk, hogy pontosan mikor kezd a kiadó a Thury-kötettel foglalkozni: „Bent ülünk az irodában. [Kós] Károly cikket ír, politika és művészügyek termékenyítik. Én az új könyv (Thury Zsuzsa) ügyével és a *Helikon* júniusi számával bibelődöm, és minden pillanatban eszembe jutsz.” – írja Kovács László 1931. május 20-án Budapestre Kuncz Aladárnak.²⁷

Az Erdélyi Szépmíves Céhnél megjelent regényekben nem általános, hogy cselekményük Erdélyhez kapcsolódna, noha kétségtelenül többségükben fontos szerephez jutnak az erdélyi helyszínek. A *Szentpétery-gyerekek* esetében csupán egy mellékszál és szereplő képviseli az erdélyi vonatkozást – egyébként a történet legnagyobb része Budapesten és környékén játszódik. Erőteljesen önéletrajzi jellegű műről van szó, ez még nyilvánvalóbb, ha összevetjük cselekményét egy későbbi Thury Zsuzsa-könyvével, az *Ördögtánc*éval. A legfontosabb különbség a nevek megváltoztatásán túlmenően az, hogy a fiatalon meghalt apa figurája itt egy festőé, míg az *Ördögtánc*ban „visszaáll” a referenciálisan igazolható vonatkozási rendszer, az apa pedig Thury Zoltánként azonosítható.

A *Szentpétery-gyerekek* legnagyobb része a gyerekkor korlátok nélküli megélésének állít emléket – a főszereplők számára a korán meghalt apa is ezt az attitűdöt bátorítja. Az apa nyomdokaiba lépni, művészé válni – ez lesz két gyerek számára is a bejárando út: Laci és Anna egyaránt ezt a mintát követik. Az *Ördögtánc*ból tudjuk: a festészetet az irodalommal behelyettesítve hasonló a képlet biográfiai értelemben is: Thury Lajos és Thury Zsuzsa egyaránt apjuk nyomdokaiba léptek, és az irodalmi pályát választották.

A könyv kiadói ismertetőjét sejtethetjük a Keleti Újság híradásában a regényről: „Családi tragédiák, kis örömök, és nagy megrendülések között halad a felnőtt emberek közé a gyermekek élete. A történet és rajz róluk egyszerű, friss, finom és megkapó. Megragadó momentumok színezik és teszik felejthetlenné a mind jobban kitáguló körben folyó életet, míg végre egészen kisiklik a szülői kezek alól és az utat maga vágja tovább ismeretlen sors felé.”²⁸ Jól érzékelteti az összefoglaló a regény optimista, nyitott zárlatát, ahol két fiatal művész Párizsban próbál tanulni, érvényesülni.

²⁶ ThZsB 107.

²⁷ *A Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája*. Szerk. Marosi Ildikó. Buk. 1979. I. 298.

²⁸ ***: *Könyvek között*. Keleti Újság XIV(1931). június 15. (132.) 15.

Az Ellenzékben Sp. szignóval alighanem Spectator ír a könyvről. Két novellányi cselekményről beszél, amelyek közül az elsőt, a gyerekkort bemutató részt tartja sikerültebbnek. A következő aspektusokat emeli ki pozitívként: „Legnagyobb erénye, hogy azonosodni tud az egyszerű esetekkel s a mindennapiságban, emberek és dolgok közönséges szövetében megérzi vagy meglátja, mi művészileg nagyszerű.”²⁹ A gyermeki lélek ébredéséről szóló részeket Wedekinddel hozza kapcsolatba, az egész könyvben pedig valamiféle oroszos jelleget érzékel, a végzettel való viaskodás, valamint a feszültségteremtés kapcsán.

A regényről írt kritikájában Berde Mária a regény első felének, a gyerekkornak az ábrázolásmódját tartja legsikerültebbnek. Méltányolja a megélt, jól ismert élet-elemek megjelenítését „Thury Zsuzsa nem lírai írójellem, és kijebbn hág az én-regény gyűrüjének, nem saját személyt állítja be központi tengelyül a Szentpétery-művészcsalád történetének, bár érezzük, hogy lelkének eleven darabjait építette bele. Az önkivetítés és a pontos befogadóképesség kettős adottságával teszi alakjait elfogadhatókká, és e minőségében műve határozott értéket nyújt az átlagos erdélyi regény ama alaphibájával szemben, hogy íróink gyakran öltöztetnek pusztá elvont eszméket, programokat emberi maskarába.”³⁰ Berde érezhetően szolidáris Thury nőíróstátusával – említést is tesz erről. Az irányregényekhez, programregényekhez képest értékeli a könyv sajátos, „halkan fogalmazott”³¹ kritikai jellegét a kortárs világgal és világerzékenységgel szemben.

Boross István *Regényirodalmunk nőírói* című kötetében Thury Zsuzsát azokhoz a fiatalokhoz sorolja 1935-ben, akiknek még csak ezt követően kell bizonyítaniuk írói rátermettségüket. *A Szentpétery-gyerekek* című regényével kapcsolatban megállapítja, hogy egyes részleteiben ez a regény is családjának története, ahogy ez kezdő íróknál egyébként gyakran megfigyelhető.³¹ Amit kiemel a regény kapcsán, az főként a lélekábrázolással kapcsolatos: „A gyerekek portréja határozott. Kis örömök, nagy bánatok kissé komor világa ez, melyet meleg érzéssel fest (a kis Jenő halála, a két kis lány alakja). Kitűnő elbeszélő, egy-egy mondat, illetve gesztus a lelkükbe világít. Le tud kötni vonzó írói készségével, de nem örökéletű alkotás.”³²

Thury Zsuzsa regénye számos önéletrajzi elemet gyűr egybe és összegez. A regény erdélyi szálát a Budapestre érkező nagymama (a Thury Zoltánnak megfelelő tethető apafigura édesanyja) hozza be a történetbe. Ő Kolozsvárról érkezik a család megsegítésére, arra az egy évre, amíg a frissen megözvegyült anya Bécsbe megy varrást tanulni – hogy utána varrósiskola fenntartásával kereshessen pénzt a családnak: „Nagymama feketecsipkés, gyöngyös fejkötőt viselt, apró volt és tőpörödött, a fogai is hiányoztak, halkan, selypesen beszélt. A gyerekek eleinte némi csodálkozó tisztelettel néztek az öregasszonyra, később nem sokat törődtek vele.”³³ A nagymama nehezen boldogul négy unokájával, karácsonykor rátör a Kolozsvár-nosztalgia: „Nagymama sírt és öreg szeméivel Kolozsvárt látta maga előtt havas uccáival, a befagyott tavat, ahol nyáron száraz kenyérrel eteti a hattyukat, mindazt a nagy nyugalmat, amely ott maradt messze, elérhetetlen távolságban.”³⁴

²⁹ Sp: *A Szentpétery-gyerekek*. Ellenzék LII(1931). július 19. 12.

³⁰ Berde Mária: *Thury Zsuzsa: A Szentpétery-gyerekek*. Erdélyi Helikon IV(1931). 7. szám 581.

³¹ Boross István: *Regényirodalmunk nőírói. Irodalomtörténeti tanulmány*. Bp. 1935. 131.

³² Uo.

³³ ThZsB 33.

³⁴ Uo. 40.

Az *Ördögtánc*ban enyhén átalakulnak a hangsúlyok: a nagymama figurája ugyanúgy a távoli Kolozsvárhoz kötődik, de az unokákkal való együttlét cinkosabbá válik, az elbeszélői hang pedig szolidárisabb vele: „Egyszerre ott volt fekete posztoszoknyájában, fekete gyönggyel kivert fejkötőjében, és kissé fejvesztetten állt a vad, ellenséges csapat közepette. Beköltözött a hálószobába imakönyvével, horgolt kézitáskájával, okuláréjával, és az első éjszakát csöndben átsírta szegény nagymama. [...] Odabent ült a kályha mellett, szeméből lassan peregtek a könnyek; bizonyára Kolozsvárra gondolt, a sétatéri tóra, az úszkáló hatyúkra, magányos, békés özvegyi életére.”³⁵ Bizonyára a Kolozsvár-tér is megfoghatóbb, személyes emlékekkel telítettebb az *Ördögtánc* elbeszélői hangja számára.

A könyvet viszonylag jól fogadja tehát a kritika és a közönség – nem jelent azonban automatikus belépőt Thury Zsuzsa számára a helikoni íróközösségbe. Ambivalens újságírói/írói státusa mellett alighanem kapcsolathálójának bohém, baloldal-szimpatizáns karaktere (Gara Ernő, Gaál Gábor stb.), nonkonformista életmódja is közrejátszhat ebben.

Alulnézetes korrajz és önéletrajziság

Thury Zsuzsa életművének legfontosabb, Erdélyhez kapcsolódó mozzanata mégiscsak *Barátok és ellenfelek* című, 1979-es könyve. Autobiografikus szöveg, noha a szerző valamelyest tiltakozik a beskatulyázások ellen: „Nem írok önéletrajzot, isten őrizz! Az átlagos életkornál hosszabb már az időm, a sok évtized dús volt eseményben, meddő korszakot fölváltott élményben és munkában gazdag; több kötet elmondására nincs sem időm, sem papír, sem nyomdai kapacitás; úgy hallom, nagy a papírhiány, és a nyomdákat túlterhelik a propagandairások és önéletrajzok.”³⁶ A tiltakozást legfennebb olyan értelemben érezhetjük jogosnak, hogy a könyv töredékes szerkezetű: nem egyetlen végigmondott történetről van szó, inkább jellegzetes epizódok füzérérol, amelyek megvilágítják a harmincas évekbeli Kolozsvár életét. Tekinthejük a *Barátok és ellenfelek* egyfajta tematikusan irányított emlékezés műfajilag szabálytalan lenyomatának is: középpontjában az Erdéllyel illetve a harmincas évekbeli, Kolozsvárhoz kapcsolódó emlékrétegek állnak.

Mire vonatkozhat tehát pontosabban Thury Zsuzsa elhatárolódó mondata? Milyenek nem szeretné látni és láttatni saját könyvét? Ennek megértéséhez egy kötetformában ugyancsak 1979-ben megjelent írás helyzetértékelését hívom segítségül. Szilágyi Júlia írja *Memoárok tükrében* című szövegében: „Az elmúlt évtizedekben, de kivált az utóbbi években egy egész írónemzedék számára érkezett el az a pillanat, amelyet némi terminológiai önkénnyel memoárhelyzetnek nevezhetünk. Életműveket betetőző, kiegészítő és magyarázó szépirodalmi vállalkozások szerzői mellé tudósok, politikusok, publicisták, a munkásmozgalom veteránjai sorakoznak időfaggató tanúságokkal, felbecsülhetetlen adalékokat szolgáltatva az elmúlt félszázad társadalmi harcait, történeti folyamatait, művelődési viszonyait vizsgáló kutatás számára.”³⁷ A hetvenes évekbeli „memoárhelyzet” többek között olyan szerzők emlékidéző köteteinek létrejöttét ösztönzi, mint

³⁵ ThZsÖ 98, 100.

³⁶ ThZsB 5.

³⁷ Szilágyi Júlia: *Memoárok tükrében*. = Uő: *A helyszín hatalma*. Buk. 1979. 32

Veres Péter, Nagy István, Illyés Gyula, Déry Tibor, Vas István, Balogh Edgár – ezek narratív stratégiáit, fókuszait elemzi Szilágyi Júlia.

Jelentős részben Thury kortársairól-nemzedéktársairól van szó tehát, ezért is érzékelheti egyrészt úgy, hogy telítve van a korszak emlékiratokkal – másrészt bizonyára azoknak a nem irodalmi memoároknak a kérdésköre is foglalkoztatja, amelyeket Szilágyi Júlia is említ: a politikusok, publicisták, munkásmozgalmi veteránok emlékezéseiben feltételezhetően nyersebb, megmunkálatlanabb formában jelenik meg az az önigazolási-önértelmezési elv, amely az emlékiratoknak egyébként is műfaji jellegzetessége.

Thury Zsuzsa esetében a kritika az első kötetekkel kezdődően jelezte és feltételezte az önéletrajzi ihletettség jelenlétét, és ezt a szerző sem tagadta voltaképpen – a *Barátok és ellenfelek* ugyanúgy utal erre, mint a Budapest című lapban közölt, otthonairól szóló visszaemlékezés.³⁸ Ha tehát elhatárolja magát valamelyest a korszak önéletírás-termésétől, az bizonyára leginkább a hangnem, perspektíva, illetve az írásnak szánt funkció kapcsán érhető tetten. Amennyiben beszélhetünk a *Barátok és ellenfelek* kapcsán önigazolás-kísérletről, akkor ezt nem politikai értelemben kell keresnünk. Az újraértékelő tekintet inkább a magánszférában kutat fel az utólagos perspektíva felől másként látható dolgokat. Saját házasságával, harmincas évekbeli életformájával kapcsolatban is megfogalmaz néhány tanulságot, de a fő rendezőelvnek talán éppen ennek az eltűnt életformának és szellemi közegnek a rekonstrukcióját tekinthetjük. Thury könyvét segíti ebben a rekonstrukcióban a tény, hogy a harmincas évek elején friss szemmel, újonnan érkezettként figyelheti a kolozsvári kulturális közeget, és mintegy ismerkedési folyamatként beszélheti el, amit tapasztal. Ugyanakkor elég hosszú időt tölt el a városban, mobilitást lehetővé tevő munkakörben ahhoz, hogy lényegi összefüggésekre, döntéshozói mechanizmusokra, a szellemi élet szempontjából kiemelkedő mozzanatokra láthasson rá.

Thury emlékfoszlányokból, epizódokból állítja össze saját narratíváját, és figyel a köznapi élet olyan aspektusaira is, amelyeket emlékiró kortársai hajlamosak voltak a műfajra jellemző szelekciós folyamat során kihagyni műveikből. Ebben az írásban nincs tér annak részletesebb elemzésére, hogy a női perspektíva és a nőként betöltött társadalmi pozíció pontosan miben és milyen mértékben van hatással a mű narratív stratégiáira, de feltételezhetjük, hogy ugyanúgy, ahogy Polcz Alaine könyve, az *Asszony a fronton* képes egy alternatív elbeszélést nyújtani a második világháborúról női perspektívájából és a megélt élethelyzeteiből adódóan, Thury Zsuzsa történeteiben is megjelennek olyan mozzanatok, amelyek a korszakban meglehetősen elkülönülő női és férfivilágok különbségeiből fakadnak. Találhatunk a könyvben elemeket, amelyek kapcsán a nők vagy férfiak közt zajló beszélgetések, játszmák különbségeire utal olyan esetek kapcsán, amelyeket orvosfeleségként él meg,³⁹ de a szerkesztőségi munkában feltételezhető hierarchiákra, férfi/női munkamegosztásra utaló feladatokat is említ a szerző – például a gépírás mint (alkalmi) feladat megjelenik Thury újságírói szerződésében, és kollégái élnek is ezzel a lehetőséggel: diktálnak neki.⁴⁰ A művelt sajtóműfajok kapcsán is elgondolkozhatunk azon, hogy a színes, az interjúalanyok emberi oldalát előtérbe állító anyagok kapcsán tudatos szerkesztői stratégia állt-e amögött, hogy épp Thurnak vált ez egyik védjegyévé,⁴¹ vagy hogy Gara Ernő,

³⁸ Thury Zsuzsa: *Emlékeim, otthonaim*. Budapest XV(1977). 9. szám. 15.

³⁹ ThZsB 194–195.

⁴⁰ Uo. 43.

⁴¹ Uo. 174.

egyik mentora a lapnál, a társadalmi érzékenység, a külvárosi, periférikus életformák megjelenítése felé is próbálja őt terelni.⁴²

Kortárs megközelítésben kétségkívül felértékelődik a könyvnek az a jellegzetessége, hogy több szempontból periférikus és kívülálló, következőképpen valamelyest elfogulatlan pozícióból szólal meg. A pontos megfigyelések, a női szempontból releváns problémák iránti érzékenység hozzásegíti a könyvet ahhoz, hogy valódi „alunézetes” történetként, korrajzként, és ne eszmék vagy „nagy emberek” történeteként tekinthessünk rá.

A korszak szerkesztőiségi és irodalmi élete mellett külön fontosságot nyer a magánszférába való bejáratosság, amely életformakülönbségek összegzésére is lehetőséget ad: Thury Zsuzsa lakik például Janovics Jenőék villájában, de Dsidáék Fürdő utcai életét is albérlőként követheti egy időben. Később orvosfeleségként a különböző beosztású lakások előnyeiről és hátrányairól elmélkedhet olyan érintettként, akinek egy rossz beosztású, rendelőként és magánlakásként is szolgáló bérleményben férje magánrendelése közben kellene átjárnia a vizsgálóhelyiségen bármilyen ügyben.

A női „hálózatok” követése külön érdekes: a Janovics-házba például a szerző egykori budapesti iskolatársa, Janovics Jenő unokahúga révén lesz bejáratos.⁴³ Ennek következtében megfigyelheti, hogy Janovics kapcsolathálója ebben az időszakban egyre kevésbé centrális a magyar értelmiségi-politikai köröket tekintve: vacsoravendégei közt inkább a Román Opera művészei és körük fordul meg. Janoviccsal folytatott több beszélgetését összegezve írja Thury Zsuzsa: „A magányos, kirekesztett ember hangja volt. Később kiderült, hogy Janovicsék igen szűk és szellemileg – Janovicshoz – méltatlan körrel érintkeznek pompás villájuk főúri környezetében.”⁴⁴ Kétségtelen viszont, hogy Thury számára ez az ismeretség olyan hálózatokba enged bejárást a legtermészetesebb módokon, amely a helybeliek számára sem feltétlenül teljesen magától értetődő. Az *Ördögtáncból* és a *Barátok és ellenfelekből* egyaránt tudható, hogy a Thury család már a budapesti színházi és zenei szcénában is a gyerekkortól kezdve bennfentesként mozgott, családi vagy egyszerűen „földrajzi”, a Vígsház környékén lakó viszonyaik következtében. Természetes ezek után, hogy újságíróként is gyakran kap olyan feladatokat, hogy Kolozsvárra látogató színészekről vagy zenészekről írjon cikket, olykor interjúkat is készítve velük.

Elheez a szálhoz köthető Thury Zsuzsa erdélyi „intézményesülésének” színházi epizódja is: erdélyi, helyi szerzőként fontos mozzanatnak tekinthetjük, hogy a Magyar Színház 1935-ben előadja *In flagranti* című darabját. Voltaképpen három egyfelvonásos darab összefűzött előadásáról van szó – ezek közül az *Egy pár selyemharisnya* egyébként már korábban olvasható volt nyomtatásban is, az Erdélyi Helikon 1934/8-as lapszámában. A bemutató fogadtatása a sajtóban pozitív volt ugyan, de nem tette Thury Zsuzsát hosszú távon rendszeres színpadi szerzővé: „en suite kétszer ment az *In flagranti*. Az erkölcsi sikerre nem panaszkodhatok, még néhány lejt is kaptam a színháztól s a büszke tudatot, hogy színpadi szerző vagyok.”⁴⁵

Ennek az epizódnak a felidézése kapcsán is érvényes az, amit általánosan a teljes kötetre nézve megállapíthatunk: saját emlékeinek kiegészítésére, pontosítására a szerző a korabeli sajtót, korabeli cikkeket, írott dokumentumokat is felhasználja. A hitelesebb narratíva megformálása

⁴² Uo. 127.

⁴³ Uo. 39.

⁴⁴ Uo. 42.

⁴⁵ Uo. 343.

mellett ezáltal egyben mintegy felhívja a figyelmet arra is, hogy a korabeli sajtó mennyire fontos dokumentumanyaga lehet a korszak rekonstrukciójának. Az arányok szempontjából fontos természetesen, hogy az író nő számos olyan mozzanatot idéz fel, amely magukból az írásokból nem derülne ki, de azok magánéleti-történeti háttérét képezi.

Összegzés

A fentebbi vizsgálódás fókusza Thury Zsuzsa erdélyi irodalomhoz fűződő viszonyának aspektusaira vonatkozott: azt kívántam összegezni, hogy milyen módokon illeszthető be az életmű az erdélyi magyar irodalom szövegkorpuszába és történetébe, utalásszerűen kitérve a női írói státusszal kapcsolatos összefüggésekre is. A huszadik-huszonegyedik század térbeli-társadalmi mobilitását figyelembe véve Thury élettörténete nem tekinthető szingulárisnak: ilyen értelemben többszörös affiliáció, többszörös intézményesülés jellemzi – ahogy a korszakot vagy az előzményeket figyelve megállapíthatjuk ezt olyan szerzők esetében is, mint Bródy Sándor, Bánffy Miklós, Hunyady Sándor, Szentmihályiné Szabó Mária, Jékely Zoltán vagy akár éppen Thury Zoltán.

Elemzésem során öt fontosabb aspektust azonosítottam: az apai írói örökség erdélyi szálát, a kolozsvári újságírói szerepet, a nemzedéki írócsoportosulások dinamikájába való bekapcsolódást, a kanonikus helikoni intézményekkel való kapcsolatot, illetve a privát szférán, magánéleten keresztül megragadható elemeket (amelyekhez jelen vizsgálódás esetében az önéletrajzi jellegű Thury Zsuzsa-művek szolgáltattak forrásanyagot). Ezek mindegyikének bővebb tárgyalása önálló tanulmányok tárgyát is képezhetné.

A majdani részletesebb elemzések számára fontos lehet annak vizsgálata, hogy egyes alkorszakoként hogyan viszonyul egymáshoz az erdélyi magyar és a magyarországi irodalmi mező. Arról természetesen sok értelmezés született korábban is, ahogy a trianoni döntés irodalmi decentralizációs folyamatokat erősített fel a transzilvanizmus ideológiájával összefüggésben, azonban további vizsgálatok tárgya lehet, hogy ennek az irodalmi decentralizációnak milyen jellegű előzményei voltak korábbi évtizedekben, illetve hogy a mobilis, az irodalmi mező különböző szegmensei között mozgó szerzők hogyan, milyen stratégiák révén próbáltak beilleszkedni új közegükbe. Thury Zsuzsa életműve és pályája ilyen jellegű vizsgálódásokhoz is kiindulópontot jelenthet, jelen tanulmány intézményi kapcsolódásokra kiemelten figyelő megközelítését éppen az a hipotézis indokolja, hogy az intézményi beépülés lehetőségeinek analízise kulcsfontosságú egy-egy regionális irodalmi mező erővonalainak értelmezéséhez.

Zsuzsa Thury in the Context of Transylvanian Hungarian Literature

Keywords: autobiography, Transylvanian Hungarian literature, institutions, literary field, women's literature

The article discusses the aspects that connect the Budapest-born Zsuzsa Thury (1901–1989) to the field of Transylvanian Hungarian literature, looking at how her work can be included into the history and corpus of this regional literature, offering details also about her status as a woman writer in the 1930s. The analysis identifies five main connecting points: the literary heritage of her father, Zoltán Thury, the role of the Transylvanian female journalist, the inclusion into the generational dynamics of Transylvanian literature, the connections to the central institutions of the Helikon writers, and finally the aspects of a textualized private life.